

Gagavuz Türkçesinde Hayvan Adları ve Fonetik Görünümleri Üzerine Bir Araştırma

Hacı DAĞLI*

Kafkas Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kars, Türkiye

Takvim-i Vekayi

ISSN: 2148-0087

Basım Tarihi: 30 Aralık 2019 / 4 Cemâziyelevvel 1441

Gönderi Tarihi: 12.07.2019, Kabul Tarihi: 16.11.2019

Cilt: 7 No: 2 Sayfa: 23-39 (2019)

SLOI: <http://www.sloi.org/sloi-name-of-this-article>

*Sorumlu Yazar; E-mail: hacdagli@gmail.com

İnceleme Makalesi

ÖZET Bilindiği gibi Türkçe çok zengin bir sözvarlığına sahiptir ve kendi içinde organ, yemek, renk, hastalık, bitki vb. adlar açısından çeşitli fonetik görünümleri kullanılan kelimeler bulunmaktadır. Bunlar içerisinde hayvan adları önemli yer tutmaktadır. Bu açıdan hayvan adlarını Gagavuz Türkçesinde incelemek ve farklı yönlerini ortaya koymak büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Güney-batı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinden olan Gagavuz Türkçesinde kullanılan hayvan adları tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu tespitte özellikle N. A. Baskakov'un "Gagauz Türkçesinin Sözlüğü" adlı kitabında esas alınarak toplam 208 tane hayvan adı (ağaçkakan, akrep, arı, aslan, ayı, at, atmaca, balık, baykuş, bildircin, bit, boğa, böcek, buzağı, bülbül, çekirge, deve, domuz, eşek, fare, fil, geyik, güvercin, horoz, inek, kartal, kaplan, karınca, karga, kaz, katır, keçi, kedi, kene, keklük, kelebek, kerkenez, kertenkele, kirpi, koç, kokarca, koyun, köpek, köstebek, kuğu, kurbağa, kunduz, kurt, kuş, kuzu, maymun, oğlak, öküz, ördek... gibi) tespit edilmiştir. Tespit edilen hayvan adları alfabetik sıraya göre sıralanmıştır ve fonetik (sessel) açıdan ele alınarak tahlil edilmiştir. Ayrıca, bu çalışmada Gagavuz adı, Türkçesi, Sözvarlığıyla ilgili hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Gagavuz Türkçesi, Hayvan adları, fonetik.

A Research on Animal Names and Phonetic Views in Gagauz Turkish

Hacı DAĞLI*

Kafkas University, Department of Azerbaijan Turkish and Literature, Kars, Turkey

Takvim-i Vekayi

ISSN: 2148-0087

Published: 30 December 2019 / 4 Cemâziyelevvel 1441

Vol: 7 No: 2 Page: 23-39 (2019)

SLOI: <http://www.sloi.org/sloi-name-of-this-article>

*Correspondence; E-mail: hacdagli@gmail.com

Review Article

ABSTRACT As it is known, Turkish has a very rich vocabulary and in itself organ, food, color, disease, plan, etc. In terms of names are used in various phonetic views. Animal names have an important place among these. In this respect, it is important to examine the animal names in Gagauz Turkish and to different aspects. In this study, it is tried to determine the animal names used in Gagauz Turkish which is one of the South-Western (Oghuz) group Turkish dialects. Totally 209 animal names (woodpecker, scorpion, bee, lion, bear, horse, hawk, fish, owl, quail, bit, bull, insect, calf, nightingale, locust, camel, pig, donkey, mouse, elephant, deer, pigeon, rooster eagle, tiger, ant, crow, goose, mule, goat, cat, tick, partridge, butterfly, kestrel, lizard, hedgehog, ram, skunk, sheep, dog, mole, swan, frog, beaver, wolf, bird, lamb, monkey, capricorn, ox, duck ... etc.) were found specially, in N. A. Baskavu's "Gagauz Turkish Dictionary" book. The names of the animals identified have been arranged in an alphabetical order. In addition, in this study, general information about Gagauz name, Turkish and vocabulary is given.

Keywords: Gagauz Turkish, Animals names, phonetic.

1. GİRİŞ

Dil, din ve kültür strüktürü açısından kendine özgü birtakım hususiyetleri bulunan, “Tarihte İslamiyet’ten uzaklaşıp Hıristiyanlaşmasıyla tanınan” (Armağan, 2016: 427) ve “Türk dünyasının batı ucunda Balkanlarda yaşayan Ortodoks Hıristiyanlığa bağlı bir Türk kavmi (Perçemli, 2011: V) olan Gagavuzlar, “9. yüzyılda Karadeniz’in kuzeyinden Balkanlara yönelen Türk akımları ve Selçuklu-Osmanlı Türkleriyle devam eden Türk Fütuhâtı, Balkanlar ve Orta Avrupa içlerinde çok sayıda Türk bölgesi meydana getirmiştir. Gagavuz Türkleri, yüzyıllarca devam eden bu akın ve fetihler sırasında Hıristiyanlaşan Türk boylarının bir uzantısıdır.” (Bulut, 2017: 339) Konuştukları dil ise Gagavuzca’dır. [Not: Gagavuz adı kaynaklarda Gagauz, Gagoğuz, Gök-Oğuz, Gaygauz, Qagouz, Gaga Uz, Hak Oğuz, Kaka Uz, Aga Uğuz, Kanga Uz, Kalauz, Kara Oğuz, (Ercilasun, 2007: 83) olarak geçmektedir.]

“Moldovaya bağlı özerk bir bölge olan Gagavuz yeri başta olmak üzere, Ukrayna’nın Odessa bölgesinde, Kuzeydoğu Bulgaristan’da, Yunanistan’nın Kaserya bölgesinde Romanya’nın Bobruca bölgesinde, son yıllardaki göçlerle Kuzey Kafkasya ve Kazakistan’da bazı yerleşim merkezlerinde kullanılan bir Türk lehçesi” (Özkan, 2014:141) olan Gagavuz Türkçesi, “Güney Batı Türkçe diye anılan Oğuz dilleri öbeğinden 1989 sayımına göre iki yüz bin kişinin konuştuğu bir dildir.”

Asırlar boyunca bir konuşma dili olarak kullanılan ve 20. yüzyılın ortalarında bir yazı dili haline gelen Gagavuz Türkçesi kendi içinde iki ağız grubuna ayrılmaktadır:

a) Merkez ağız: “Çadır ve Komrat bölgelerinde konuşulur. Bu sahaya Avdarma, Başküü, Baurçi, Beşalma, Beşgöz, Caltay, Çok-Meydan, Gaydar, Kazayak, Kiriet-Lunga, Kongaz, Kongazçik, Kıpçak, Tomay köyleri girer.” (Bulut, 2017: 342)

b) Güney ağız: “Gagavuz Yeri’nin güneyinde yer alan Valkaneş bölgesinde ve bugün Ukrayna sınırları içinde kalan Odessa bölgesinde konuşulur. Bu sahaya

Vulkanleş'e bağlı Çeşmeküü, Tülüküü ve Odessa'ya bağlı Dimitrovka, Eniküü, Karakurt, Kubey, Kurtçu köyleri girmektedir.” (Bulut, 2017: 342)

İki farklı ağız grubuna sahip olan Gagavuz Türkçesinin sözvarlığı açısından baktığımızda çok renkli bir görüme sahip olduğunu görürüz. Gagavuz Türkçesinin sözvarlığı içerisinde eski Türkçe sözcükleri kendi içinde barındırır: *haçan* 'ne kadar', *alıcı* 'tüccar', *dâ* 'orman', *alma* 'elma', *gözel* 'güzel' (Bozkurt, s. 367) ve s.

Diğer yandan Gagavuz Türkçesinde çok sayıda Bulgar, Rus, Rumen ve Moldavca kökenli sözcükleri içermektedir: *bedra* <Rus. 'kova', *markidan* <Rom., *grah* <Bul. 'bezelye', *ap* < Rus.-Mol. 'keçi' (Bozkurt, s. 367) ve s.

Ayrıca Gagavuz Türkçesinde Arapça ve Farsça sözcükleri barındırır ve bu sözcüklerin bazıları ya bir anlam kazanmışlar ya da farklı anlamda işlenir durumuna gelmişlerdir: *azat olmamak* 'yitmek, delikanlı 'genç kimse', *dam* 'saray' *helal* 'hediye', *fendi* 'araç' (Bozkurt, s. 367) ve s.

Özellikle son yıllarda Rusça ve Rusça aracılığıyla Batı dillerinden gelen sözcüklerin akımına uğran ve çok zengin söz varlığına sahip olan Gagavuz Türkçesinde hayvan adlarını incelediğimizde önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz.

Gagavuz Türkçesinde kullanılan hayvan adlarının birçoğu Türkçe kökenli olsa da yabancı dilden Gagavuz Türkçesine giren sözcük sayısı da fazla olduğu görülmektedir. Tarih boyunca ağırlıklı olarak tarımda dayalı bir hayat süren Gagavuzlar, hayvancılıkla uğraşmışlar ve hayvanlara farklı adlar vermişlerdir.

Türk Dil Kurum'un yayımladığı *Türkçe Sözlükte* “hayvan” sözcüğü şu biçimde verilmektedir: “**1.** Duygu ve hareket yeteneği olan, içgüdüleriyle hareket eden canlı yaratık: “*İnce ruhlu insanlar gibi Atatürk de hayvanları severdi.*” -F. R. Atay. **2. sf. mec.** Akılsız, duygusuz, kaba, hoyrat (kimse). **3. hkr.** Kızılan bir kimseye söylenen bir söz. **4. hlk.** At, eşek, katır gibi türlü hizmetlerde kullanılan yaratık. “*Zavallı hayvan bir saattir yyüz okkadan fazla bir yükü sürüklüyordu.*” –Ö. Seyfettin” (TDK, 2005: 869)

Ali Püsküllüoğlu “Türkçe Sözlük” adlı kitabında “hayvan” tarifini şu şekilde verir: “1. duyumsama ve devinme yeteneği olan canlı varlık. 2. İnsandan ayrı olarak, dil ve akıldan yoksun canlı yaratık. 3. at, eşek, katır gibi türlü hizmetlerde kullanılan yaratık. 4. *s. mec.* akılsız, duygusuz, hoyrat, kaba (kimse). 5. *ka.* Kızılan bir kimseye bir seslenme biçimi <> hayvan gibi akılsız, duygusuz, beceriksiz, kaba iri yarı (kimse).” (Püsküllüoğlu, 2004: 490).

Kemal Köktürk: “(a. Ar.) Canlı, canlı yaratık. İnsan ve bitki dışında kalan canlılar.” (Köktürk, 1986: 261).

Mustafa Nihat Özön’in “Osmanlıca Türkçe Sözlük” adlı kitabında *hayvan* terimini su şekilde tanımlar: “1. Dirilik. 2. Sağlık. 3. Canlı şey. 4. İnsanla beraber bütün canlılar.” (Özön, 1989: 307)

Yukarıdaki tanımları genel olarak değerlendirdiğimizde insan ve bitki dışında kalan, duyumsama ve hareket yeteneği olan, gerektiğinde de farklı tür hizmetlerde kullanılan canlı, canlı yarı (varlık) biçiminde tanımlayabiliriz.

2. GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE HAYVAN ADLARI

Bu çalışmada, “Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü” (1991) adlı eserde 209 tane hayvan adı ele alınarak sıralanmıştır.

“Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü” adlı eserde tespit edilen hayvan adları şu şekildedir:

aaç kakan → Ağaç kakan kuşu. (GTS. 1991: 1).

akula → Köpek balığı. (GTS. 1991: 8)

alaca kuş → Atmaca. (GTS. 1991: 8)

alacalı → Benekli. Alacalı inek. (GTS. 1991: 8)

anaç → 1) Anaç. 2) Damızlık bırakılan dişi hayvan. (GTS. 1991: 13)

anaç ayı → Anaç ayı. (GTS. 1991: 13)

anaçka → Dişi hayvan. (GTS. 1991: 13)

arı → Arı. Yaban arısı. (GTS. 1991: 16)

- arслан** → Bk. aslan. (GTS. 1991: 17).
- ateş böcee** → Ateş böceği (GTS. 1991: 40)
- aygır** → Bk. haygır. (GTS, 1991: 22)
- ayı** → Ayı. (GTS. 1991: 22).
- ayı** → Ayı. Beyaz ayı: Beyaz ayı. (GTS. 1991: 22).
- ayı balığı** → Ayı balığı (fok balığı). (GTS. 1991: 22).
- ayıcık** → Ayı yavrusu. (GTS. 1991: 22)
- ayvan** → Bk. hayvan. (24)
- azıtkan köpek** → Azgın köpek. (GTS. 1991: 25)
- balaur** → 1) Yılanın sürünmesi. 2) Mitolojide kanatlı yılan. (GTS. 1991: 28)
- balık** → Balık. (GTS. 1991: 28)
- balık kuşu** → Martı (28) (GTS. 1991: 28)
- bazan balı [balığı]** → Sazan balığı (GTS. 1991: 28)
- balena** → balina (GTS. 1991: 28)
- beegir** → Beygir, at (GTS. 1991: 32).
- beygir** → At. (GTS. 1991: 34).
- koşma beygiri** → Koşum atı. (GTS. 1991: 34)
- bıcı** → Kaz civcivi. (GTS. 1991: 34)
- bızaa** → Bk. buzaa. (GTS. 1991: 35)
- biigir** → Bk. beygir. (GTS. 1991: 35)
- boa** → Bk. buga. (GTS. 1991: 38)
- bobana** → Yaşlı koyun. (GTS. 1991: 38)
- boboç** → Ördek yavrusu. (GTS. 1991: 38)
- bok, bok** → Bok böcce [böceği]. (GTS. 1991: 38)
- böcek** → Böcek (GTS. 1991: 40)
- brezu** → Alnında beyaz leke bulunan hayvanlara denir. (GTS. 1991: 40).
- bua-kaplun** → Kaplunbağa. (GTS. 1991: 41).

- bua** → Bk. buga. (GTS. 1991: 41).
- buci** → Bk. bıcı. “Kaz civcivi” (GTS. 1991: 41)
- bura** → Hindi. (GTS. 1991: 43)
- buva** → Bk. buga. (GTS. 1991: 44)
- buzaa** → Buzağı. (GTS. 1991: 44)
- bülbül** → Bülbül. (GTS. 1991: 44)
- bürüncük böcee** → Buruncuk (ipek) böceği. (GTS. 1991: 44)
- büürek sinee** → At sineği. (GTS. 1991: 45)
- canavar** → Canavar, kurt. (GTS. 1991: 45)
- canavar** → Kurt. (45) (GTS. 1991: 45)
- cam böcee** → Cam böceği. (GTS. 1991: 46)
- ciuciu** → Bk. civciv. (GTS. 1991: 48)
- çakal** → Alnında beyaz bulunan at (akbaş). (49) (GTS. 1991: 49)
- çekirge** → Çekirge (GTS. 1991: 54)
- çelek** → Tek boynuzlu boğa. (GTS. 1991: 55)
- çınar beygiri** → Kötü huylu at. (GTS. 1991: 58)
- çingene balı** → Bir balık türü. (61) (GTS. 1991: 61)
- çulluk** → çulluk kuşu. (GTS. 1991: 65)
- dana** → Dana. Dana burnusu: Ayıcık; yüzen böcek. (GTS. 1991: 67-68)
- deve** → Deve (GTS. 1991: 73)
- domuz** → Domuz. (GTS. 1991: 80)
- domuz balı** → Domuz balığı. (GTS, 1991: 80).
- domuz** → Domuz. Enenmiş [erkek] domuz.(GTS, 1991: 80).
- domuzçuk** → Küçük domuz. (GTS, 1991: 80).
- doru çakal** → Alnı beyazlı doru at. (GTS, 1991: 49).
- düve** → Düğe, iki yaşındaki dişi dana. (GTS, 1991: 88).
- elci guuş** → Gel güvercini. (GTS, 1991: 89).

enik → Enik, köpek yavrusu. (GTS, 1991: 90).

enikleyici → Yavru doğuracak haldeki hayvan (kedi, köpek). (90) (GTS, 1991: 90).

eşek → 1) Eşek. (GTS, 1991: 92).

eşek balı → Morina balığı. (GTS, 1991: 92).

evrem → Kanatlı yılan (mit). (GTS, 1991: 93).

fil → Fil (GTS, 1991: 97).

kırmızı filozlu balık → Kırmızı kanatlı balık. (GTS, 1991: 97).

foroz → Horoz. (GTS, 1991: 98).

gaarga → Bk. garga. (GTS, 1991: 99).

garagatsa → Saksagan (GTS, 1991: 100).

gıta gola → Çıplak boyunlu (bir tavuk türü). (GTS, 1991: 104).

guguş → Güvercin. (GTS, 1991: 108).

yaban guguşu → Yabanî güvercin. (GTS, 1991: 108).

guguşçuk → Güvercincik. (GTS, 1991: 108).

güvercin → Güvercin. (GTS, 1991: 110).

harkuş → Bk. arkuş. (114) (GTS, 1991: 114).

haygır → Aygır. (GTS, 1991: 1016).

hayta kuş → Başiboş kuş. (GTS, 1991: 116).

horoz → Horoz (GTS, 1991: 118).

ipek böcee → İpek böceği (GTS. 1991: 40)

inek → İnek (GTS, 1991: 122).

ibikli → İbikli, ibikli kuş. (GTS, 1991: 119).

jaba → Kurbağa. (GTS, 1991: 123).

jarka → Koyun (konuşma dilinde). (GTS, 1991: 123).

jujeltsa → Cırcır böceği. (GTS, 1991: 124).

kaaz → Kaz (GTS, 1991: 124).

- kalinka** → Uğur böceği. (GTS, 1991: 129).
kalkan → Kalkan balığı. (GTS, 1991: 129).
kamila → Deve. (GTS, 1991: 131).
iki kamburlu kamila → İki hörgüçlü deve. (GTS, 1991: 131).
kancık → Dişi köpek. (GTS, 1991: 131).
kaplan → Kaplan. (GTS, 1991: 133).
kaplunbua → Kaplumbağa. (GTS, 1991: 134).
kartal → Kartal. (GTS, 1991: 136).
kara çakal → Alını beyaz siyah tüylü at. (GTS, 1991: 49).
karusel → Atlı karınca (GTS, 1991: 137).
katırka → Dişi katır. (GTS, 1991: 138).
keçi → Keçi. (GTS, 1991: 142).
kedi → Kedi. (GTS, 1991: 142).
kedi balı → Kedi belığı (GTS, 1991: 142).
kelebek → Bk. kelevak. (GTS, 1991: 143).
kelebek → Kelebek. (GTS, 1991: 143).
kene → Kene. (GTS, 1991: 144).<
kıvırcık → Yünleri kıvırcık olan bir koyun türü. (GTS, 1991: 149).
kızıl kanat → bir balık türü. (GTS, 1991: 150).
kiile → domuz kenesi. (GTS, 1991: 150).
kistenkele → Kertenkele. (GTS, 1991: 152).
kuku → Guguk kuşu. (GTS, 1991: 154).
kuli → Tay. (GTS, 1991: 154).
kurbaa → Kurbağa. (GTS, 1991: 155).
kurbaacık → Kurbağacık. (GTS, 1991: 155).
kurkan → Hindi. (GTS, 1991: 155).

kurkur kuşu → 1) Yabarı güvercin. 2) Orman kuşu. 3) Atmaca. (GTS, 1991: 155).

kurt → Kurt, canavar. (GTS, 1991: 156).

kuş → Kuş. (GTS, 1991: 157).

yutışık kuş → Yırtıcı kuş (GTS, 1991: 157).

çalar (çalgıcı) kuş → Ötücü kuş. (GTS, 1991: 157).

yolcu kuş → Muhacir kuş. (GTS, 1991: 157).

kara kuş → Sığırçık. (GTS, 1991: 157).

kuş kapan → Atmaca. (GTS, 1991: 133).

kuzu → Kuzu. (GTS, 1991: 158).

koç → 1) Koç. 2) Yaban domuzu. (GTS, 1991: 160).

kokoş → Horoz. (GTS, 1991: 160).

kopoy → Avcı köpeği. (GTS, 1991: 162).

kotey → Bir köpek türü. (GTS, 1991: 164).

kotoy → Erkek kedi (GTS, 1991: 164).

koyun → 1) Koyun. (GTS, 1991: 164).

şpanka koyun, çuşka koyun → Koyun türlerinin adı. (GTS, 1991: 164).

köpek → Köpek. (GTS, 1991: 165).

köşek → Deve yavrusu. (GTS, 1991: 166).

leklek → Beyaz ördek. (GTS, 1991: 168).

lelek → Leylek (GTS, 1991: 168).

lom → Bir at türü. (GTS, 1991: 169).

lom beegir → Yük atı. (GTS, 1991: 169).

lupu → Canavar, kurt. (GTS, 1991: 169).

malak → Gübre böceği. (GTS, 1991: 171).

manda → 1) Manda. 2) Tembel (mec.). (GTS, 1991: 172).

maymun → Maymun. (GTS, 1991: 174).

maymuna → Bk. maymun, maymuncuk: 1) Küçük maymun. (GTS, 1991: 174).

mıtska → Kedi yavrusu (GTS, 1991: 177).

mini → Hindi yavrusu. (GTS, 1991: 177).

motan → Erkek kedi. (GTS, 1991: 178).

ödülcü → At yarışlarına ödül kazan mak için katılan at, yarış atı. (GTS, 1991: 188).

öküz → Öküz. (GTS, 1991: 188).

örümcek → Örümcek. (GTS, 1991: 189).

patkan → Fare. (GTS, 1991: 193).

patu → Kaz. (GTS, 1991: 193).

paun → Tavus kuşu (GTS, 1991: 193).

pıri → Kırı, eşek yavrusu. (GTS, 1991: 195).

pıtı → koyun. (GTS, 1991: 196).

pipi → Hindi. (196) (GTS, 1991: 196).

pipicik → Hindi yavrusu, hindicik. (GTS, 1991: 196).

pipiruda → Kelebek. (GTS, 1991: 196).

pire → Pire (GTS, 1991: 196).

psi → Kedi. (GTS, 1991: 196).

psi balı → Kalkan balığı.(GTS, 1991: 196).

potmar → Domuz yavrusu. (GTS, 1991: 198).

royba beegir → Doru at. (GTS, 1991: 203).

rozi → Köpek. (GTS, 1991: 203).

sakar → Alnında beyaz leke bulunan öküz, boğa. (GTS, 1991: 206).

sakırğa → kene. (GTS, 1991: 206).

samur → Samur. (GTS, 1991: 208).

su samuru → Su samuru. (208) (GTS, 1991: 208).

- sır** → Sığır. (GTS, 1991: 216).
sırcık → Sığırcık (GTS, 1991: 216).
sinek → Sinek. (GTS, 1991: 218).
köör sinek → At sineği. Sivri sinek. (GTS, 1991: 218).
solcan → Bk. Solucan. (GTS, 1991: 221).
solucan → Solucan. (GTS, 1991: 221).
som → Yayın balığı. (GTS, 1991: 222).
straus → Deve kuşu. (GTS, 1991: 225).
suslik → Bir kuş türü. (GTS, 1991: 227).
şakal → Çakal. (GTS, 1991: 231).
şişek → İki yaşını geçmiş koyun. (GTS, 1991: 234).
şopar → Domuz yavrusu. (GTS, 1991: 235).
şopırla → Kertenkele. (GTS, 1991: 235).
ştuka → Turna balığı. (GTS, 1991: 235).
tabun → Bir balık türü. (GTS, 1991: 237).
tauşam → Tavşan. (GTS, 1991: 239).
tauk → Tavuk. (GTS, 1991: 239).
tavşam → Bk. Tauşam. (GTS, 1991: 239).
tay → Tay. (GTS, 1991: 239).
tilki → Tilki (GTS, 1991: 243).
toprak böjee → Mayıs böceği (GTS, 1991: 244).
tsiga → Bir balık türü. (GTS, 1991: 246).
tsigeyka → Bir koyun türü. (GTS, 1991: 246).
tsırka → İbibik kuşu. (GTS, 1991: 246).
tuluk → İnek. (GTS, 1991: 246).
turba → Köpek. (GTS, 1991: 247).
turna → Turna. (GTS, 1991: 247).

tülka → Küçük balık. (GTS, 1991: 247).

kalina (paskelle) böcee → Uğur böceği. (GTS. 1991: 40)

unguren → Kahverengi tüylü ve boy- nuzlu büyük baş hayvan, öküzlerin lâkabı. (GTS, 1991: 249)

vakla → Göz kapakları ve kulakları siyah, gövdesi beyaz koyun veya kuzu. (GTS, 1991: 253).

yaaz → Yağız at. (GTS, 1991: 254).

yaban → kurt (GTS, 1991: 254).

yabanı → Kurt. (GTS, 1991: 255).

yaban yavrusu → Kurt yavrusu (GTS, 1991: 255).

anaç yabanı → Dişi kurt. (GTS, 1991: 255).

yarka → Genç tavuk, ferik. (GTS, 1991: 258).

yauz → Yavuz (GTS, 1991: 259).

yavuz → Tıknaç sığır. (GTS, 1991: 259).

yılan → Yılan. (GTS, 1991: 260).

yılan balı → Yılan balığı (GTS, 1991: 260).

zın → 1) Yılan, drakon (mit.) (GTS, 1991: 265).

zın → Bk. Zin (GTS, 1991: 265).

3. GAGAVUZ TÜRKÇESİNDE HAYVAN ADLARINDA GÖRÜLEN ÜNSÜZ (KONSON) VE ÜNSÜZ (VOKAL) DEĞİŞİMLERİ

Gagavuz Türkçesinde Hayvan Adlarında Görülen Ünsüz (Konson) ve Ünlü/Vokal Değişimleri geçmeden önce konson ve vokallerle ilgili kısaca değineceğiz.

Konsonantlar/Ünsüzler: “Ses yolunda bir engele çarparak çıkan seslere ünsüzler denir.” (Hengirmen, 2006: 62) Bu sesler aşağıda belirtilmiştir:

b, c, ç, d, ge (g), (gı) g, ğı (ğ), h, j, ka (k), ke (k), l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z

Konsonantlar kendi içerisinde 4 gruba sınıflandırılır. Bunlar: 1. Seda Bakımından Konsonantlar (Sedalı konsonantlar: b, c, d, g ğ, j, l, m, n, r, v, y, z; Sedasız konsonantlar: ç, f, h, ka(k), ke(k), p, s, ş, t); 2. Teşekkül Noktalarına Göre Konsonantlar (Dudak konsonantları: b, p, m; Diş dudak konsonantları: f, v; Diş konsonantları: d, t, n, s, z; Damak – diş konsonantları: c, ç, j, ş; Ön damak konsonantları: ge, ke, l, r, y; Arka damak konsonantları: gı, ğı, ka, hırıltılı h, sağır n; Gırtlak konsonantı: h); 3. Temas Derecesi Bakımından Konsonantlar (Temas derecesi tam olanlar (Süreksiz konsonantlar): b, c, ç, d, ge (g), gı (g), ka(k), ke(k); Temas derecesi gevşek olanlar (Sürekli konsonantlar): f, ğı (ğ), h, j, l, m, n, r, s, ş, v, y, z); 4. Hava Yolu Bakımından Konsonantlar (Geniz Konsonantları: m, n, sağır n; Ağız konsonantları: m, n, sağır n). (TDEKA, 2014: 127).

Vokal/Ünlüler: “Ağız boşluğunda ve ses yolunda hiçbir engele çarpmadan çıkan seslere ünlüler denir.” (Hengirmen, 2006: 54) Türkçede a, e, ı, i, o, ö, u, ü olmak üzere ünlü/vokal vardır.

Vokaller/ünlüler kendi içerisinde 4 guruba ayrılır. Bunlar: 1. Teşekkül Noktalarına (Çıkış Yerlerine) Göre Vokaller (Kalın vokaller: a, ı, o, u; İnce vokaller: e, i, ö, ü); 2. Açıklık ve Kapalılık Göre Vokaller (Geniş vokaller: a, e, o, ö; Dar vokaller: u, ü, ı, i); 3. Dudakların Durumuna Göre Vokaller (Düz vokaller: a, e, ı, i; Yuvarlak vokaller: o, ö, u, ü); 4. Uzunluk Kısalıklarına Göre Vokaller. (TDEKA, 2014: 126) (Tablo 1).

Tablo 1. Vokalleri/Ünlüleri şematik olarak şu şekilde gösterebiliriz:

a	kalın-geniş-düz
e	ince-geniş-düz
ı	kalın-dar-düz
i	ince-dar-düz
o	kalın-geniş-yuvarlak
ö	ince-geniş-yuvarlak
u	kalın-dar-yuvarlak
ü	ince-dar-yuvarlak

Gagavuz Türkçesinde Hayvan Adlarından örnekler seçerek, hayvan adlarından görülen konson ve vokal (ünlü) değişimlerini aşağıdaki biçimde gösterebiliriz:

a) Vokallerin türemesi meydana gelen değişiklikler:

-/r/- türemesi → aslan > arslan

-/h/- türemesi → aygır > haygır,

-/h/- düşümü → hayvan > ayvan,

-/h/- türemesi → arkuş > harkuş

b) Konsonların düşmesiyle meydana gelen değişiklikler:

-/ğ/- düşmesi → boğa > boa,

-/v/- düşmesi → tavuk > tauk, yavuz > yauz

c) ğ ünsüzünün düşmesiyle meydana gelen aa, ıı, ee vokalleri:

-/ğ/- > -/a/- değişimi → buzağı > bızaa, buzaa

-/ığ/- > -/ı/- değişimi → sığır > sıır

-/ğ/- > -/ı/- değişimi → domuz balığı > domuz balı

-/ceği/- > -/jee/- değişimi → toprak böceği > toprak böjee

-/ğa/- > -/ua/- değişimi → kaplumbağa > kaplunbua

-/y/- > -/e/- değişimi → beygir > beegir

d) k ünsüzünün düşmesiyle meydana gelen ee vokalleri:

-/ek/- > -/ee/- değişimi → böcek > böcee

e) Ünsüzlerin değişmesiyle meydana gelen değişiklikler:

-/g/- > -/v/- değişimi → buga > buva

-/h/- > -/f/- değişimi → horoz > foroz

-/m/- > -/n/- değişimi → kaplumbağa > kanplumbağa

-/ç/- > -/ş/- değişimi → çakal > şakal

-/n/- > -/m/- değişimi → tavşan > tavşam

-/b/- > -/v/- değişimi → kelebek > kelevек

f) y ünsüzünün değişmesi meydana gelen değişiklikler:

-/ey/- > -/iig/- değişmesi → beygir > biigir

g) Ünlülerin değişime uğraması ve meydana gelen değişiklikler:

-/u/- > -/ı/- değişimi → buci > bıci

-/e/- > -/i/- değişimi → beyaz ayı > biyaz ayı,

ğ) Ünlülerin düşmesiyle meydana gelen değişiklikler:

-/u/- vokali düşümü → solucan > solcan

h) Ünlü ve ünsüzlerin birlikte görülen değişimler:

-/o/- > -/u/-, -/ğ/- > -/g/- değişimi → boğa > buga

-/e/- > -/i/-, -/r/- > -/s/- değişimi → kertenkele > kistenkele

-/v/- > -/u/-, -/n/- > -/m/- değişimi → tavşan > tauşam

-/u/- > -/ı/-, -/ığ/- > -/aa/- değişimi → buzağı > bızaa

-/k/- > -/g/- değişimi ve -/u/- türemesi → kuş > guuş

4. SONUÇ

Sonuç olarak, Gagavuz Türkçesinde yapmış olduğumuz incelemede 208 tane hayvan adı tespit edilmiştir. Bu da gösteriyor ki Gagavuz Türkçesinin sözvarlığında yerleşmiş olan hayvan adları, azımsanmayacak bir sayı olduğu ve büyük bir zenginlik gösterdiği açık bir biçimde görülmektedir. Ayrıca, bir yandan Gagavuz Türkçesinin hayvan adlarında görülen fonetik (sessel) değişim göze çarpmaktadır (örneğin: **-/h/- > -/f/- değişimi** → horoz > foroz; **-/o/- > -/u/-, -/ğ/- > -/g/- değişimi** → boğa > buga; **-/n/- > -/m/- değişimi** → tavşan > tauşam; **-/ğa/- > -/ua/- değişimi** → kaplumbağa > kaplunbua; **-/b/- > -/v/- değişimi** → kelebek > kelevek; **-/ığı/- > -/ıı/- değişimi** → sığır > sıır... gibi), diğer yandan ise Gagavuz Türkçesinde bazı hayvanların birden fazla ada sahip olması (örneğin: garagatsa → saksağan; şopırla → kertenkele; pisi → kedi; kokoş → horoz; pipi → hindi... gibi) sözvarlığının zenginliğini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Armağan, Okt. Sebahat (2016). Gagavuz Türkçesinde Kullanılan Aile ve Akrabalık Adlarının Deyim ve Atasözlerine Yansıma. *International Journal of Social Science* Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3565> Number: 48, p. 425-431.

Baskakov, N.A. (1991). Gagauz Türkçesinin Sözlüğü (Çev. Prof. Dr. İsmail KAYNAK, Prof. Dr. A. Mecit DOĞRU), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları/1294, 1991.

Bozkurt, Fuat (1999). *Türklerin Dili*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bulut, Serdar (2017). Güney-Batı (Oğuz) Grubu Türk Lehçelerinden Gagavuz Türkçesi Üzerine Türkiye’de Yayınlanan Sözlüklerin Söz Varlığı, İçerik Özellikleri ve Tanıtımı. *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi, The Journal of Social Science*, Yıl: 4, Sayı: 1, Ağustos 2017, s. 336-353.

Gülensoy, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Köktürk, Kemal (1986). *Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kipaş Dağıtımçılık.

Özkan, Nevzat (2016). “Gagavuz Türkçesi”, *Türk Tarihi Araştırmaları*, C.20, s.250-261

Özkan, Nevzat (2014). *Türk Dilinin Yurtları*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Özön, Mustafa Nihat (1989). *Büyük Osmanlıca – Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Perçemli, Vlentina (2011). *Gagauz Türklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Adetleri*. T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı Türk Halk Bilimi Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir.

Püsküllüoğlu, A. (2004). *Arkadaş Türkçe Sözlük*, 2. Baskı, Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Türkçe Sözlük (2005). 10. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.